

совещания, состоявшегося 11 сентября 1918 года при Министерстве земледелия. – Центральный державный архив вищих органов власти та управления Украины (ЦДАВО України), ф. 1061, оп. 1, спр. 380, арк. 1-17. 18. Журнал Совета Министров 6 сентября 1918 г. – ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 6, арк. 236-238 зв. 19. Журнали засідань Малої Ради міністрів Української Держави. – ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 12, арк. 1-146. 20. Марголин А. Украина и политика Антанты // Революция на Украине по мемуарам белых / Сост. С.А. Алексеев. – М.-Л., 1930. 21. Матвієнко В.М. Українська дипломатія 1917-1921 років: на теренах постімперської Росії. – К., 2002. 22. Миронович Д. Проф. Сергій Бородаєвський // Краківські вісті. – 1942. – 14 лютого. 23. Наказ народного міністра торгу і промисловості від 14 січня 1919 ч. 24 // Бюлетень Міністерства торгу і промисловості Української Народної Республіки. – 1919. – 21 січня. 24. Накази Колегії Верховних Правителів Держави // Державний вістник. – 1918. – 1 жовтня. 25. Освобождение Бородаевского // Одесская почта. – 1919. – 2 марта (17 февраля). 26. Протокол еконо-

мічного договору між Українською Державою з одної, а Німеччиною і Австро-Угорщиною з другої сторони на господарський 1918/1919 рік. – ЦДАВО України, ф. 1118, оп. 1, спр. 43, арк. 2-56. 27. Проф. Сергій Бородаєвський // Наступ. – 1942. – 22 лютого. 28. Судьба украинских денег // Одесский листок. – 1919. – 5 февраля (23 января). 29. Телицин В.Л. Бородаевский Сергей Васильевич [Электронный ресурс] // Библиотека-фонд "Русское Зарубежье" : [веб-сайт]. – Режим доступа: http://old.bfz.ru/cgi-bin/load.cgi?p=news/proektu_nayk_otdel/ekonomistu_rus_zar_telitzin/personalii.htm. – Назва з екрану. 30. Товарообмін // Нова Рада. – 1918. – 1 жовтня (18 вересня). 31. Ухвалений Радою Міністрів Закон про встановлення нових тимчасових штатів місцевих пробірних установ // Державний вістник. – 1918. – 31 жовтня. 32. Ухвалений Радою Міністрів Закон про зміну діючих Законів про міри й вагу і встановлення нових тимчасових штатів місцевих Повіровочних Палаток // Державний вістник. – 1918. – 29 жовтня.

Надійшла до редколегії 17.03.11

Т. Горбань, д-р політ. наук, доц.

ГЕОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В УМОВАХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На основі порівняльних характеристик та системного аналізу фактів показані стратегічні прорахунки провідників української національної ідеї у зовнішньополітичних орієнтаціях в роки Першої світової війни та їх наслідки для українського визвольного руху.

Based on comparative characteristics and system analysis of the facts, the article deals with the strategic miscalculations of the leaders of Ukrainian national idea in foreign policy's orientations in the years of World War I and its consequences for the Ukrainian liberation movement.

Завершення Першої світової війни спричинило докорінні зміни на політичній карті світу, особливо в Європі. Розпалися чотири континентальні імперії – Російська, Австро-Угорська, Німецька (Другий рейх), Оттоманська. Народи, які проживали на їх теренах, утворили – на обширі від Фінляндії до Балканського півострова – власні держави. Українська державність стала серед них лише коротким епізодом: шанс, який давала історія і яким скористалися інші народи, українцями не був використаний. Йдеться, передусім, про реальну можливість, в умовах послаблення імперій, використати право народу на утворення власної держави. І хоча історія, як відомо, не визнає умовного способу, ретроспективний аналіз об'єктивних факторів, а ще більшою мірою – суб'єктивних діянь і прорахунків політичних лідерів українського народу, дають підстави стверджувати, що Україна, яка була буквально приречена зробити доленосний вибір – досягти державно-політичної емансипації, такою можливістю не скористалася.

Протягом століть визвольна боротьба українців пов'язувалася з пошуком союзників, отже, з пристосуванням під чужі інтереси і геополітичні сценарії. Первородним політичним гріхом української провідної верстви, наголошував В.Липинський, була її традиція "кликати на Українську Землю чужоземні влади". Тоді як, на його переконання, "державну незалежність може мати тільки така нація, якої провідна верства настільки хоче своєї власної влади, що вона супроти чужоземного напору вся, без різниці переконань, солідарна" [15, с. 438, 439]. Свої висновки він вмотивовував, передусім, подіями часів Руїни, коли у боротьбі за Україну "силами мірялися Москва і Польща".

Не став винятком й період Першої світової війни. Симпатії, а відповідно – й антипатії української "провідної верстви" стосовно воюючих сторін на першому етапі війни проявилися досить виразно. Твердження, що "з вибухом війни перед українством постало болюче питання: на кого орієнтуватись" [1, с.19], вважаємо непереконливим. По-перше, ідея використати воєнний конфлікт, очевидність якого не викликала сумніву, в інтересах національного самовизначення, в політичній думці Галичини визрівала заздалегідь. По-друге, ще за два роки до початку війни з'їзд представників західно-українських політичних партій визначився однозначно:

на випадок "оружного конфлікту" між Австро-Угорщиною і Росією "ціла українська спільність однозгідно і рішучо стане на стороні Австро-Угорщини, проти Російської імперії, як найбільшого ворога України... Побіда австро-угорської монархії буде нашою перемогою. І чим більше буде поразення Росії, тим швидше виб'є година визволення України" [16, с. 377]. З такою позицією галицьких націонал-демократів солідаризувалася і українська політична еміграція з Надднірянщини, принаймні та її частина, яка у перші дні війни проголосить у Львові створення Союзу визволення України (СВУ). Отже, як для тих, так і для інших питання "з ким і проти кого" було вирішене апіорі.

До речі, безоглядна орієнтація галицьких партій на Австро-Угорщину докорінно розходила з позицією М.Драгоманова, який доклав немало сил для їх ідейного оформлення. На його переконання, створення соборної української держави внаслідок перемоги однієї з імперій було маломожливе, та й "не корисне для русинів-українців політично". Особливо "неможливо й некорисно, аби Австрія відірвала Україну від Росії, бо майже всі інтереси в'яжуть українців з Росією кріпко, тим часом як для мас українського народу в Росії Австрія зовсім несимпатична, особливо при явнім союзі її з поляками, прихильниками історичної Польщі" [11, с.215]. Перебуваючи в останні роки свого життя у середовищі галицької інтелігенції, М.Драгоманов безпосередньо спостерігав її проавстрійські настрої, тож висловлене ним міркування правомірно розглядати як свого роду застереження щодо відповідних тенденцій. Застереження, яке було проігнороване тими силами в українському визвольному русі, котрим воно фактично адресувалося.

Дещо іншу позицію щодо "пошуку союзників" мав ідейний лідер українського консерватизму В. Липинський. Застерегаючи від безоглядної орієнтації на Австрію, він у той же час не виключав можливості використання австрофільства лише як тактики, а "цілком буде повне і цілковите визволення України по той і по сей бік Збруча" [14, с. 273]. Загалом же, на його переконання, українська нація мала право на вільне і незалежне політичне життя на власній території, дотримуючись повного нейтралітету щодо Росії чи Австрії [18, с. 17].

Орієнтація галичан, як і СВУ, на Австро-Угорщину, яка все більше схилялася до підтримки поляків у їх до-

маганнях відновлення власної держави в "історичних кордонах", викликала занепокоєння української громадськості Наддніпрянщини, зокрема політично активної інтелігенції. Актом "крайнього збудження", "хлопчаю наївністю" назвав таку позицію СБУ В.Винниченко, наголошуючи, що "нашим буде те, що дасть нам наша сила" [4, с. 15, 16]. Схожі погляди висловлював і М.Грушевський (позицію Союзу вважав "небезпечним політичним експериментом") та інші відомі представники тогочасної української політичної думки.

А між тим інтелігенція підросійської України, засуджуючи "галицьке австрофілство", зайняла позицію, яка по суті була дзеркальним відображенням позиції галицьких політичних партій: підтримка "свого" уряду в розрахунку на його поступки у національному питанні. Свого роду "клятва вірності" у перші дні війни була опублікована на сторінках розрахованого передусім на російського читача журналу "Украинская жизнь", який видавався українською філією Московського товариства слов'янської культури. Йдеться про редакційну статтю-маніфест "Війна і українці", яка, крім іншого, закликала "поставити на перший план ідею оборони держави, ...виявити здоровий політичний розум та організовану волю нації, щоб не піддатися провокаційним впливам і виконати свій обов'язок громадян Росії в цей тяжкий час до кінця і не тільки на полі бою" [5, с.4, 6]. Надії покладалися на російську демократію, яка після перемоги у війні "дасть волю й життя її народам", котрі "в найбільш критичні дні для Росії виконують свої обов'язки по відношенню до неї". Стаття-маніфест відображала передусім позицію українських соціалістів. Проте майже у той самий час статтю-передовицю аналогічного змісту надрукувала і газета українських поступовців "Рада". Її підстави погодитися з думкою, що в міжнародному масштабі така позиція була орієнтована не лише на Росію, а й на держави Антанти [1, с. 20] – якщо не прямо, то опосередковано.

Отже, в Наддніпрянщині ідею оборонства у початковий період війни сповідували найбільш масові політичні течії в українському національно-визвольному русі – українські соціал-демократи та поступовці, прибічники ліберальних поглядів. Доречно зауважити, що така позиція українських політичних партій докорінно розходила з позицією російських соціал-демократів, які у перші дні війни вустами свого лідера В.Леніна проголосили гасло поразки російського уряду в імперіалістичній війні та перетворення її на війну громадянську. Очевидно, що українські політики свої надії на самовизначення більшою мірою пов'язували з російськими лібералами, які набирали все більшої ваги в політичному житті імперії, ніж з ідейно близькими до них російськими соціал-демократами, які заради класових інтересів тривалий час ігнорували національне питання. Зазначимо також, що масові маніфестації на підтримку уряду і "російського воїнства", що відбулися з початком війни у найбільших містах України, широкий громадський рух на підтримку фронтовиків і їх сімей спростовували претензії СБУ на репрезентацію "національно-політичних і соціально-економічних інтересів українського народу в Росії" [17, 371], надто ж його твердження, що реалізацію своїх інтересів українці "зв'язують з розбиттям Росії у війні".

В обґрунтування партійної позиції "однозгідно і рішучо" стати на стороні Австро-Угорщини ідеологи СБУ покладали твердження, що Україна завжди була ворогом Росії, що "в своїх визвольних змаганнях вона шукала поміч Заходу, а особливо Німеччини", посилаючись при цьому на політику гетьманів Б.Хмельницького, І.Виговського, П.Дорошенка, І.Мазепи, П.Орлика [7, с. 374]. Тоді як, наприклад, В.Липинський, який ідейно

розійшовся з майбутніми лідерами СБУ ще напередодні війни, зовнішньополітичні орієнтації українців стосовно періоду, з яким співвідносяться названі імена, бачив іншими: "Одні кличуть Москву для походу на Варшаву, а другі Варшаву для походу на Москву, пропонуючи і тут і там свої услуги, вирікаючись і тут і там оборони своєї Землі" [15, с. VIII]. Порівнюючи наведені різні за своєю суттю погляди, бачимо, що висновок з них випливає однаковий: своє майбутнє українці будували в розрахунок не на власну перемогу, а на воєнну допомогу інших, як правило, сусідніх держав. Не враховуючи того, що будь-який союзник (про що попереджав свого часу ще Макіавеллі) на перший план ставить власні інтереси, отже, може або зрадити у найбільш відповідальний момент, або, на випадок спільної перемоги, вимагатиме непомірної винагороди.

Геополітичним прорахунком проавстрійськи налаштованої частини українського політикуму було, перше, ігнорування того очевидного факту, що створення самостійної української держави шляхом "відірвання" від Російської імперії українських земель не входило в стратегічні плани Австро-Угорщини, оскільки могло у практичній площині поставити питання і про долю українців у самій Габсбурзькій імперії; по-друге, австрійські можновладці виходили з того, що в разі перемоги імперії у війні українська держава може бути створена, але відповідно до їх власних геополітичних планів і під їх безпосереднім протекторатом. При цьому Східна Галичина не розглядалася австрійцями як складова частина гіпотетичної української держави.

І сьогодні залишається немало питань, які спонукають говорити не стільки про прорахунки, скільки про недалекоглядність, а то й нещирість лідерів СБУ, як і галицьких партій. Це стосується, зокрема, й надмірних сподівань, які покладалися на Німеччину. Хіба в таборі української еміграції не було відомо з відкритих публікацій про німецькі наміри "відроджену Україну" включити до складу "Великої Німеччини" – в одному варіанті. В інших – використати України як плацдарм для просування на Схід, або як територію, з якої можна буде черпати матеріальні ресурси, необхідні для ведення війни, або, нарешті, як бар'єр, який закриє вихід Росії до Європи. У цьому контексті нелогічним видається звернення СБУ до громадської думки Європи посприяти у тому, щоб "на широких степах України" постало "заборолло проти Росії" [7, с. 375]. Якщо у даному випадку Європа не отожднюється з самим лише Четвертим союзом, то хіба авторам відозви було невідомо, що Великобританія і Франція були категорично проти "відірвання" України від Росії, оскільки це означало б ослаблення останньої як їхнього союзника?

Ще один стратегічний прорахунок українців полягав у тому, що вони не зуміли прорахувати до кінця "польський фактор" в австрійській політиці – тобто чим може обернутися для них багатолітня цілеспрямована політика Відня, що полягала у підіграванні полякам. Хоча протягом перших двох років війни Австрія так і не спромоглася чітко визначитися щодо політичного майбутнього польських земель, загальна тенденція була очевидною: політика Відня послабляла український незалежницький рух (оживилися москвофільські настрої) і зміцнювала позиції поляків. Врешті-решт, листопадова (1916 р.) угода імператорів Австро-Угорщини та Німеччини про створення Конгресової Польщі, куди мали увійти й етнічні українські землі, та водночас надання повної автономії Галичині без її поділу на польську та українську частини означало взагалі повне нехтування національними інтересами українців.

Українці, як і поляки, воювали по різні боки австрійсько-російського кордону, за інтереси імперій, які, в принципі, ігнорували національні інтереси як українців, так і поляків. "Польська карта", як і українська, розігрувалася передусім в австро-німецьких інтересах. Зокрема, що стосується відновлення польської державності (Конгресова Польща), то з боку Берліна і Відня то був крок на випередження – аби не віддати поляків "в обійми" Антанти. Чому ж тоді наслідки національних домагань українців і поляків виявилися діаметрально протилежними? Напевно це питання можна віднести до числа тих, які ще не знайшли належного аналізу в українській історіографії.

Відповіді, очевидно, треба шукати в органічному поєднанні як внутрішніх чинників, і серед них головного – консолідованості польського суспільства і його політичної еліти, чого, на жаль, не можна сказати про українців, так і зовнішньополітичних факторів, які поляки, як правило, вміло використовували в інтересах досягнення головної мети – домогтися відновлення польської державності. Не поділяємо однозначності твердження, що "з початком війни поляки зайняли сторону Австро-Угорщини та Німеччини, при допомозі яких вони мають визволитись з російської неволі та відродити свою державну самостійність" [20, с. 161]. Так само бездоказово виглядає твердження, що пілсудчики і особисто сам Ю.Пілсудський практично до липня 1917 р. були союзниками Центральних держав, воювали виключно проти Росії, а отже, послабляли табір Антанти [12, с. 184].

Не погоджуючись з такими однозначними трактовками, маємо зазначити, що, по-перше, Пілсудський ще до початку війни проголосив курс на створення незалежної Польщі. І хоча Пілсудський і очолювані ним польські легіони у початковий період війни дійсно воювали на боці Австрії, пізніше (ще до проголошення Королівства Польського) він почав схилитися до думки, що подальша боротьба на боці центральних держав є безперспективною, отже й не принесе бажаних результатів. Для нього і його однодумців стає очевидним, що німці збираються використати польських легіонерів у власних інтересах. По-друге, більш переконливими видаються міркування авторів, які, посилаючись на документи австрійської та німецької дипломатії, вважають, що уже на початку війни поляки дали відповідні обіцянки лояльності "не Відню і Берліну, а Відню і Петербургу водночас" [21, с. 26]. Поляки та їх політичний провід вирішили скористатися з того, що обидві воюючі сторони обіцяли їм національне визволення. Тож, по-третє, коли Росія відозвою Верховного головнокомандуючого російськими військами великого князя Миколи Миколайовича в перші дні війни проголосила наміри щодо сприяння відродженню Польщі і "братського примирення її народу з великою Росією", провідні польські партії по обидва боки австрійсько-російського кордону, попри їх тактичні розходження, вітали цей документ [13, с. 37].

Захоплені ідеями домогтися національної емансипації при опорі на Австрію – з одного боку, чи на Росію – з іншого, українські політики недооцінювали польський фактор в геополітичних комбінаціях воюючих сторін, як і наміри самих поляків – аж до відновлення "історичної Польщі", причому не в останню чергу й за рахунок українських інтересів. Саме під цим кутом зору поляки намагалися "порозумітися" з Росією. У свідомість російської громадськості, з владою включно, ще непередодні війни просувалася ідея, що німецький натиск на Схід "може зупинити тільки польськість, причому на всьому просторі історичної Польщі", тобто з включенням до її складу західноукраїнських земель. З приводу чого Д.Донцов зауважував, що не тільки німецька, а й

"українська небезпека" сама по собі була досить сильною спонукальною причиною, яка змушувала обох споконвічних ворогів подати один одному руки, вирішуючи власні проблеми за рахунок українських інтересів [8, с. 8].

Отже, ще раз наголосимо, що в своєму прагненні до відновлення державності Польщі обидва польські табори, проавстрійський і проросійський, хоча формально й ворогували між собою, в дійсності працювали на досягнення спільної мети. Другу важливу (а то й вирішальну) складову успіху поляків у їх боротьбі за власну державність забезпечила гнучкість їх зовнішньополітичних орієнтацій, зокрема їх поступова переорієнтація на країни Антанти. Показовий факт: якщо у перші два роки війни на боці Росії, а отже й Антанти, воювали лише розрізнені польські частини, то на початок 1917 р. вони були вже зведені в окрему польську дивізію, а після Лютневої революції проти австрійсько-німецького блоку діяло вже три корпуси, сформовані з "російських поляків". Тим самим вони, по-перше, закладали основи порозуміння з країнами атлантичної Європи, передусім з Францією, розраховуючи на їх майбутню підтримку польської держави. По-друге, сприяли тому, що російський Тимчасовий уряд, хоча і не без застережень, визнавав право польського народу на національну незалежність. Позиція російського уряду була підтримана урядами Великобританії, Франції, Італії.

На відміну від польської політичної еліти, провідники української національної ідеї майже до кінця війни так і не змогли порозумітися між собою. Маючи спільну мету – національне визволення, окремі політичні сили шукали свій власний шлях її реалізації, що не дозволяло українському визвольному потенціалу злитися в одне спільне державницьке русло. Навіть якщо йшлося про партії, які не стільки ворогували, скільки конкурували між собою. Таким чином, в той час як польські політичні партії, розділені не тільки ідейно, а й територіально, були об'єднані спільною метою – добитися національної емансипації, суб'єкти українського самовизначення в своїх діях залишалися різноспрямованими і розпорошеними.

Навряд чи можна вважати історично виправданими зовнішньополітичні орієнтації однієї з найвпливовіших сил в українському національно-визвольному русі – Товариства українських поступовців (ТУП). Якщо на початку війни частина поступовців зайняла проросійську позицію, яка з часом трансформувалася в політику нейтралітету й рішучого неприйняття війни як такої, то з часом очевидним стає їх дрейф у бік держав Четвертого союзу. Рада ТУП, за свідченням Є.Чикаленка, таку переорієнтацію мотивувала прагматичними міркуваннями: німці, хоча й будуть визискувати українців економічно, натомість "принесуть на Україну свої капітали, заведуть у нас індустрію та промисловість, як у Лодзі; навчать наших селян, щоб у них хліб родив не по 40 пудів з десятини, як тепер у середньому, а по 122 пуди з десятини, як родить у Германії на далеко гіршому ґрунті" [22, с. 428]. Чи не лунають подібні мотиви і в сьогоденній Україні?

Додамо, що такі ілюзорні проєкти поступовців фактично перекувалися з пропагандистськими гаслами СВУ, який у відозві до українського народу в Росії завіряв, що австрійське військо "поможе нам стати панами на власній землі. Принесе нам свободу і землю" [10, с. 373].

Мине рік-другий, і українці переконуються, наскільки недалекоглядними були такі сподівання. Фактична окупація України австро-німецькими військами за умовами Брестського мирного договору 1918 р. показала, що, окрім економічного визиску, на який по суті погодилася за умовами договору Центральна Рада, німці, замість

"своїх капіталів", принесли режим жорстокого терору, до речі, як і австрійці – замість "свободи і землі".

Минуло понад 90 років з дня підписання делегацією УНР мирного договору, проте його оцінки все ще залишаються контрверсійними. Одні лідери Центральної Ради – М.Грушевський, П.Христюк та деякі інші – в своїх спогадах в цілому оцінюють його позитивно. Інші – В.Винниченко, Д.Дорошенко, С.Петлюра, О.Шульгін, навпаки, вважали такий крок Центральної Ради великою невдачею, трагічною помилкою тощо. "Коли без чужої сили реалізації того миру не можна було й сподіватись, – писав пізніше В.Винниченко, – то весь мир набрав уже іншого характеру, він весь був у руках тої сили, яка мала переводити його в життя" [3, с. 290]. Сказане відноситься до мемуарних спогадів. Натомість історичним фактом є те, що коли Центральна Рада поклала на нього, як на голову уряду, обов'язок "закликати на поміч зовнішню силу – німецьку армію", В.Винниченко відмовився брати на себе відповідальність за цей акт, який, на його думку, "мав принести Україні велике зло", й подав у відставку. Пізніше він неодноразово звертав увагу на неприпустимість орієнтації на зовнішні сили.

О.Шульгін, Д.Дорошенко, С.Петлюра звертали увагу на інший аспект проблеми, а саме, що Брест перекреслив усі попередні домовленості молоді дипломатії УНР у відносинах з Антантою. "Ми потерпіли велику невдачу, – писав пізніше С.Петлюра, – не тільки через зраду галичан (установлено, що її санкціонував шифрованою телеграмою Петрушевич), не тільки через виснаженість та неорганізованість нашу, але головню через нашу ізольованість од світу і ту блокаду, в яку кинула нас Антанта" [19, с. 206]. Ніби на підтвердження сказаному Д.Дорошенко наводить висловлювання з французьких газет, які зводяться до узагальнення: "зрада України" [9, с. 233].

З огляду на сказане видаються непереконливими однозначно позитивні оцінки Брестського мирного договору деякими сучасними істориками. Так, І.Дацків у монографії, назва якої говорить сама за себе ("Брест 1918: європейський прорив України"), підписання договору з країнами Центрального блоку вважає визначним досягненням української дипломатії, історичним актом [6, с. 127]. Такі висновки автор робить, спираючись на "результати історичної угоди". При цьому результатами вважає сам текст угоди, а не її наслідки, які навряд чи заслуговують на однозначну позитивну оцінку. Хіба можна вважати перемогою той незаперечний факт, що австро-німецькі війська, увійшовши в Україну повними її господарями, підпорядкували собі не тільки військо, а й політичне та господарське життя.

У передмові до названої монографії інший історик хоча і вважає підписання Україною Брестського мирного договору "актом геополітичного масштабу", проте дещо звужує його значення як "дипломатичної перемоги Центральної Ради над більшовицькою Росією" [2, с. 5], додаючи при цьому, що пізніше цей договір зашкодив встановленню взаємин з країнами Антанти, які стали творцями геополітичної карти повноенної Європи.

Звичайно, можна знайти немало об'єктивних причин, які обумовлювали пошук союзників на Заході. Ситуативно зумовленим можна вважати й підписання УНР Брестського мирного договору. Проте майже безоглядна орієнтація на Німеччину і Австро-Угорщину, які не були ані втіленням ліберально-демократичних цінностей,

ані претендентами на перемогу у війні, особливо після вступу в неї на боці Антанти США (квітень 1917 р.), була очевидною помилкою українських політичних лідерів. І не тільки керівництва УНР – надмірне австрофільство домінувало ледь не до розпаду імперії і в політичному проводі галичан. Лише під впливом подій, що відбувалися в Наддніпрянській Україні після Лютневої революції в Росії, особливо ж з проголошенням Української Народної Республіки, а також очевидної неминучості розпаду Австро-Угорської імперії, на піддавстрійських українських землях буквально в останні дні війни започатковується будівництво української державності.

Узагальнюючий висновок логічний і зрозумілий: розкол і непорозуміння всередині українського національно-визвольного руху, його орієнтація на зовнішні сили, замість того, щоб "своє майбутнє будувати на власній перемозі" (В.Липинський), не дозволили українцям утвердитися у власній державності. Українські політичні керівники не врахували зміни геополітичних реалій, коли Антанта і США взяли під свій контроль національно-визвольні процеси у Східній Європі. У той час, як загальновідомі "14 пунктів В.Вільсона" гарантували всім народам, що входили до складу Австро-Угорської імперії, право на національне самовизначення, українські національні інтереси були проігноровані.

1. Андрусишин Б.І. Україна в роки Першої світової війни / Б.І. Андрусишин // Перша світова війна і слов'янські народи. Матеріали міжнародної наукової конференції (14 – 15 травня 1998 р.). – К., 1998. – С. 17 – 23. 2. Брицький П.П. Передмова / П.П. Брицький // Дацків І.Б. Брест 1918: європейський прорив України: [монографія] / І.Б. Дацків. – Тернопіль: Астон, 2008. – С. 4 – 7. 3. Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції. У 3 ч. / В. Винниченко; [репр. відтворення вид. 1920 р.]. – К.: Політвидав України, 1990. – Ч. II. – 1990. – 328 с. 4. Винниченко В.К. В чем наша сила / В.К. Винниченко // Украинская жизнь. – 1915. – № 7. – С. 13 – 18. 5. Война и украинцы // Украинская жизнь. – 1914. – № 7. – С. 2 – 6. 6. Дацків І.Б. Брест 1918: європейський прорив України: [монографія] / І.Б. Дацків. – 254 с. 7. До громадської думки Європи // Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. / [упоряд.: І.О. Кресіна (кер.) та ін.; за ред. В.Ф. Панібудьласки]. – К.: Вища школа, 1997. – Ч. 1. – 1997. – С. 374 – 375. 8. Донцов Д. Русский либерализм и украинское движение / Д. Донцов // Украинская жизнь. – № 5. – С. 7 – 16. 9. Дорошенко Д. Історія України: 1917 – 1923. Документально-наукове видання. В 2 т. / Д. Дорошенко; [упоряд. К.Ю. Галушко]. – К.: Темпора, 2002. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – 2002. – 320 с. 10. До українського народу в Росії // Національні процеси в Україні: історія і сучасність. – Ч. 1. – С. 372 – 373. 11. Із переписки М.П. Драгоманова. Подає М. Павлик. Переписка М.П. Драгоманова з Юліаном Бачинським (1894 – 1895) // Життя і слово. – Кн. III. – Львів, 1897. – С. 215 – 238. 12. Ілюшин І.І. Революція 1917 року в Росії і польське питання / І.І. Ілюшин // Перша світова війна і слов'янські народи. – С. 183 – 185. 13. Козицький М. Польське питання в роки Першої світової війни: аспект російсько-польських відносин / М. Козицький // Там само. – С. 36 – 41. 14. Липинський В.К. Лист до Андрія Жука (березень 1911 р.) / В.К. Липинський // Липинський В.К. Повне зібрання творів, архів, студії / [Я. Пеленський (голов. ред.) та ін.]. – К.; Філадельфія: Смолоскип, 2003. – Т. 1: Листування (А – Ж) / [Р. Залуцький, Х. Пеленська (ред.)]. – 2003. – С. 742 – 744. 15. Липинський В.К. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму / В.К. Липинський // Липинський В.К. Повне зібрання творів, архів, студії. – Т. 6. Кн. 1. – К.; Філадельфія, 1995. – 471 с. 16. Манифест Головної української ради // Національні процеси в Україні: історія і сучасність. – Ч. 1. – С. 375 – 377. 17. Наша платформа // Там само. – С. 371 – 372. 18. Пеленський Я. Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна / Я. Пеленський // Липинський В'ячеслав. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 15 – 29. 19. Петлюра С. Лист до Д. Антоновича / С. Петлюра // Петлюра С.В. Статті. – К.: Дніпро, 1993. – С. 205 – 207. 20. Плекан Ю. Вплив польських чинників на українське питання в Галичині / Ю. Плекан // Перша світова війна і слов'янські народи. – С. 161 – 165. 21. Трофимович В. Українсько-польська проблематика в політиці Австро-Угорщини на початку Першої світової війни / В. Трофимович, Р. Романюк // Там само. – С. 24 – 30. 22. Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917). Документально-художнє видання. В 2 т. / Є. Чикаленко. – К.: Темпора, 2004. – Т. 1. – 2004. – 428 с.

Надійшла до редколегії 17.03.11